

Новини західньо-європейських літератур.

Звісний письменник Кнут Гамсун подав у коротких віддаленнях часу дві драми „Жарт життя“ (Livet i Vold) і „В путях сатани“. Одначе обидва сі драматичні твори не сповнили покладаваних надій, а радше принесли повне розчарування... Коли б не імя автора, помандрували б вони були до ріки забуття... По мойому, їх вік і так буде недовгий.

В першій драмі поклав собі мабуть автор за завдання виказати, що життя — се випадкова забавка, на яку складають ся всякі події, викликані жартом долі, або примхами, нахилами, пристрастями і звичками людей.

Пан Отерман подарував скелисте місце над морем кандидатови філософії і домовому учителеви Іварови Каренови, аби побудував собі вежу, в якій мав займатися містиком. Прийшли робітники розсаджувати мінами скалу. Роблять приготування. „Слухайте, говорить Карено до Терезіти, доньки Отермана, як скала відповідає на кожний удар. Тепер покличу темні сили до світла. О, передо мною стоять великі річі... Хочу вчити ся від річей, хочу наслуховати при їх дверях“. Говорить з Терезітою про метафізичні проблеми, на яких не розумієть ся вона. Їй що инше в голові. Вона хоче вивідати ся, чи він жонатий? Але Карено не радо відповідає на сі запити. Терезіта повертає завсїди до подружніх питань. Дізнаємо ся, що Карено жонатий з молодого блондиною. Терезіта любить з ним говорити, бо він не схильний до гріха. „Так, ви може й не знаєте, що маєте волю грішити“. Робітники розсадили верхню скалу, а там показав ся мармор. Тепер Отерман не хоче віддати сього дарованого місця Каренови з огляду на сей мармор. Дає йому инше місце. Але Карено хоче якраз тут побудувати вежу. Такий зміст першої дії.

В другій дії дізнаємо ся про конфлікти між Отерманом і робітниками. Опісля ведеть ся довга розмова між Терезітою і телеграфістом Енсом Спіром, з якої виходить, що Терезіта пристрасно любить Карено і що вона рішила ся усунути всіх з дороги, хто стояв би між нею і Кареном. Карено дістав телеграму, що його жінка приїздить нині вечером. На морю щось чинить ся. Може за намовою Терезіти...

Терезіта. Що се був за огонь?

Енс Спір. Ракета.

Терезіта. Вірите, що тепер пропадає там усе?

Енс Спір. Так, правдоподібно.

Терезіта. Ніхто не має стояти між ним і мною. Усуну кожного

на бік, хто буде входити мені в дорогу. Люблю його, о, я пожадаю його кожним віддихом.

Енс Спір. Слухайте! На подвір'ю стає неспокійно.

Дія третя починається ся ярмаркою. Тут на ярмарці походжають Карено, його жінка Еліна, Терезіта і ин. Еліна звідусть ся чоловіка, чи хоче він радо бути сам? „Так“, була відповідь. Жінка пішла далі. Надходить Терезіта і теж питається ся, чи хоче бути сам? „Ні“, відповідає. Виявляють собі взаємну любов на відокремленому місці. „Ви пориваєте мене з собою і загарбуєте весь мій спокій. Я вже більше не працюю, не продовжую моєї частини про справедливість. Завсїди думаю про вас. Вежа стоїть порожня, моє діло життя розпадається ся“. Терезіта вислухавши се, кидається ся йому на груди, опісля падає на коліна перед ним. „Не говоріть нічого, я хочу вповні бути ваша. Любите мене тепер?“ „Так“. „Де ваша жінка?“ „Моя жінка? Вона більше не моя жінка. Більше ні. Ніколи більше“. Розходяться ся. По хвилі прибігає служниця до п. Отермана, аби післати за доктором, бо Терезіта хора. Але ніхто не хоче йти. Тоді зважається ся мандрувати Енс Спір. Терезіта вбігає у порозпінаний одязі, з розпущеним волоссям. Якось стара жінка запинає їй одязу і накриває її своїм шалем та наминає, аби не грішила. „Я не грішу, я йду за голосом. Глядаю його, глядаю його всюди“.

Енс Спір стратив службу через се, що в урядових годинах пішов за доктором для Терезіти, за що вона відплачується ся йому грубоватістю й лайкою, з якої він не робить собі нічого. Дізнаємо ся в четвертій дії, що Терезіта глядає вже иншого любка в особі інженера. Каренови дала вона таку відповідь: „Ви не є сим, що я бачила у вас. Я вам уже раз сказала се. Ви чоловік, як усі инші, повен звичайного, чудацького гріха. Сирікрили ся ви мені“. „А колись, колись любили ви мене?“ „Мій Боже, вірите, що я любила ваше пооране лице і ваші сухі ноги? Ах, ні, ви не є ніяка красота. Ви були тихі; я думала, що ви повні иншого світа. Принаймні таке вражіння робило ваше обличчя на мене. А опісля увільнили ви мене з сеї ілюзії“. „Бийте мене по лиці, то я таки полишу ся ваш“. „Як сумно, що ви мене просите про щось таке“. Пан Отерман виповів йому місце в себе задля великої нужди, яка впала на його дім. Але Карено заявив, що іде до вежі кінчати свою працю, яку Отерман зобов'язав ся при свідках видрукувати своїм коштом. Посилає його синів, аби попрятали в вежі. Терезіта вертає з проходу з інженером, на якому зробила йому докір, що він поцілував її в шию. Попросила його, аби позичив їй пістолета, в якому було два набой. Дала його старцеві, аби заніс його Енсові. Сей перебираючи пістолетом, вистрілив і вбив Терезіту. Тимчасом п. Отерман підняв вежу, замкнувши двері; хотів, аби згоріла студія Карена, щоб не потребував її видавати своїм коштом.

Сходить відти і дізнаєть ся, що у вежі горять його два сини, що пішли робити порядок для Карена.

Чудовати ся треба, що письменник такої міри, як Кнут Гамсун, зважив ся пустити в світ штуку з так мізерним і тандитним викінченням, а ще більше належить ся чудовати, що так марна річ вельми швидко поширюєть ся й перекладаєть ся на чужі мови... Вистане мати раз вироблену марку й рекляму, а опісля вже будь-що мандруватиме гладко між людей... Незвичайно сумні рефлексії насувають ся на тему сучасної високої культури...

Немає в пєсі артистичної суцільности, себ-то належного черговання та укладування сцен, а радше недоладна галерійка образів, дуже вільно з собою повязаних; немає тут далі драматичної конечности, немає акції, колізій, конфліктів, навіть найслабкїйших; не видно теж влучного обмальовування поворушень душі, що в модерній драмі має заступити місце акції. На все те вказує саме подання змісту. Слабкі умотивування, блїда, невиразна характеристика, а до того дешевенька розвязка: випадкове застрілення Терезіти і випадкова смерть дітей п. Отермана — зводять вартість драми до нулі. Такі розвязки драми з випадковими вбивствами не вистарчають нинї для малих мірнот як авторів і для найзвичайнїйших профанів, як видцїв. Відносини Карена і його жінки вповнї неясні. Чому жили вони десять лїт відокремлено? Він не радо говорить про жінку і витираєть ся, коли йому говорять, що він жонатий.

Терезіта. Говорять, що ви жонаті, Карено.

Карено (по хвилї). Ні. Чому питаєте про се?

Терезіта. Я чула про се.

Карено. Я не жонатий. Оповідав вам про се Енс Спїр. Він оповідає вам так багато. Я був раз.

Терезіта (задумчиво). Але ваша жінка жие ще?

Карено. На день питаєте ся двічі, чи я жонатий, що значить се? Коли б ви знали, як неміло менї чути сей запит навіть один раз.

Ми й пізнїйше не дізнаємо ся нічого певного про їх відношення. Коли вона приїхала до його, то він питаєть ся: „Чого ти прибула?“ „Нї, але ж се нечуване. Питаєш, чого прибула? До мойого законного чоловіка“. „Без якого могла ти витримати десять лїт“. „Я вже не давня мужицька дївчина“. Тільки всього. Мабуть за мало... А опісля заявляє він любці Терезіті: Моя жінка? (Міцно). Вона вже більше не моя жінка. Вже нї. Вже нї“. І ми до кінця полишаємо ся в непроясненню сих відношень. Ба, та ми не знаємо, яка доля стрїнула її при відїзді. Невже втопила ся? Були приготування до сього? Певного немає нічого, тільки невиразні натяки.

Невиразні, а принаймні неімовірні, або радше дивні теж і любові між Терезітою і Кареном. З початку дізнаємо ся, що вона любить пробувати біля його. Але ми бачимо, що він не звертає уваги на неї, бо він зайнятий науковою роботою, а до того Терезіта подала надто різковну і сміливу причину, задля чого любить пробувати біля Карена: „Бо ви не грішите. Так, ви навіть не знаєте, що маєте волю грішити“. Мабуть не багато коханців летіло б за такими любками, що проголошують такі досвідні речення... Пізнійше виростає в неї горяча любов до його „Великий Боже, я люблю Карена. Тільки про його думаю тепер. Ніхто не має стояти між ним і мною. Я знищу кожного, хто зайде нам дорого. Я люблю його, о, я пожадаю його кожним віддихом“. Найщиріше її бажання було, щоб Еліну, жінку Карена, забрали розбурхані філі моря. Ми нагло чуємо, що байдужність Карена до жіночих любовічів пропала; його холод перемінив ся в екзальтацію пристрасного коханця. „Ви пориваєте мене з собою, говорить він до Терезіти, і загарбуєте мені весь мій спокій. Я не працюю більше, не йду далі зі своїм розділом про справедливість. Я завсїди думаю про вас. Вежа стоїть порожня, моє діло життя розпадаєть ся. При самому вашому імені журчить мені кров. Шелестить, як шовкова хоругва“. „Так, коли вимовляєте його“. „Терезіто!“ „Так? Що хочете? *(Кидаєть ся йому на ґруди)*. Ні, не так, хочу клячати. Але, але, не говоріть нічого, хочу вповні бути ваша. *(Падає перед ним на коліна)*. Любите мене тепер?“ „Так“. *(Піднімає її. Терезіта на його раменах)*: „Говоріть іще раз. Говоріть завсїди знову“. „Чого клячали ви?“ „Мене змушувало щось“. „Ви були, як змія, чом ви були такі? Підняли голову і крутили ся. Я бачив вашу незвичайно міцну шию“. „Я ломала руки за вами. Я стояла в моїй комірці, гляділа на стіни і наслуховала за вами... О, віддиху ваших уст!“ *(Карено похиляєть ся над нею)*. Терезіта говорить: „І ще більше. Се як світло звїзд. Несе мене до неба“. Та не довго тривали сі горячі любовічі. Карено просить, закликає, щоб вона не покидала його для інженера Бреда, бо він не знаходить успокоєння. „Ви не се, що я бачила у вас. Я вам се вже сказала раз. Ви чоловік, як усі інші, повні звичайного, дурноватого гріха. Я перетомлена вами“. „Адже колись, колись ви любили мене?“ „Ти милий Боже, ви вірите, що я любила ваше пооране обличче і ваші сухі ноги? Ах, ні, ви не жадна краса. От були ви тихі; я вірила, що ви повні иншого світа. Принаймні таке вражіння робило на мене ваше лице. І се мало щось значити. І сим змучили ви мене“. „Та я вже ніколи не буду так глядіти“. „Тепер уже за пізно“. Карено звідуеть ся, що вона любить у інженері? „Бог може знати, що знаходить моє серце в йому до любові“. На всі закликання відповідає: „Пропало, мій пане“.

І відношення між Енсом Спіром і Терезітою теж невиразні, а че-

рез те і слабо мотивовані. Чуємо про якісь речі грубшої породи між ними, одначе се закрите недоговорюваннями, а зазначене натяками. Терезита раз відтручує його, обурюєть ся на його, бо його „нутро повне безстыдности супроти неї“, бо він „чоловік, як і інші“; говорить, що він нудний, що вона вже ним перетомлена, що він перепона її життя. „Коли б не ви, то я була стала жінкою порядного чоловіка“. „Я не можу зіставати ся спокійним супроти вас, говорить пристрасно Енс Спір. Ваші кам'яні очі зроблять мене божевільним. Ваші виставлені ноги і ваші довгі руки. Коли приходите, тоді тут жарить ся гріх у мені, як темночервоні рожі. Я пожадаю вас, Терезито, безнастанно пожадаю вас“. „Люблю тільки такого, що не підходить мене і не настирливий. Ви не є ніщо, як повзучий хробак, Енсе Спіре, нічого иншого. Ви научили мене усіх ваших поганих“. „Які були вам уже давно відомі“. „О ні, се неправда. Я давнійше була вповні недосвідчена. Се знаю ще добре. Але ви були, як дикий звір“. „А Карено, се місяць?“ „Так, Карено, се немов зелений остров, до якого приходжу і де мені приємно“. А на иншому місці чуємо таке від неї: „Я тужу за вами, коли немає вас. Мені тоді все тужно за вами“. Уся штука — се сумішка неконсеквентностей. „Панна Отерман робить усе щось дурне“, говорить Терезита про себе. Маємо вражіння, що тут ніщо належно не продумане, тим то багато дуроців в діянні виведених осіб. Вповні отже справедливі уваги д. Герберта Ігерінга¹⁾: „Чи заголовок треба так розуміти, що се, що нам здаєть ся примховатою забавкою і сліпим припадком, у дійсности справедливість, провидіння і немезіс? Кінець хоче нас упевнити в тому. Чи заголовок песимістично продуманий: Всяка відплата — дурниця, без розбору впадає доля між людей і вбиває сього й того? Третя дія здаєть ся вказувати на се. Або чи заголовок має говорити про обі сі річи? Що тут безрозумний припадок, там вповні мудра відплата, що тут забавка, там справедливість? В першому випадку немає енергії, суворости й обичайности замкненого світогляду. В другому бракує цинічної невмолимости Стріндберґового песимізму. В третьому нема поломіня, жару, миготіння всезначучої комедії життя. Бо в головному і побічному, як видко, хотів Гамсун подати божевільний танець людських нахилів і пристрастей. Сумішка любови і ненависти, горячки і здоровля, марнотратства і скупости, життя і смерти. З жінок стають повії, з завірених божевільні переслідувачі. Чоловік бавить ся людьми, винахідник природою і дійсністю. Штукарі здають ся героями, але вони самі ляльки в грі. Надмірне напруженне сучасних сил життя спроваджує повну їх руїну. Та сю сумішку життя формує Гамсун сумішкою діяння. Сьому кружанню бракує розположенне, будівлі степен-

¹⁾ Das literarische Echo, 15. August 1911. Heft 22.

новання і консеквентности. Все спорохнавіло, розпадаєть ся. Нїде не сходять ся завязка, нїде немає сполуки і примусу. І блїда, порожна, майже комічна, аллегорична постать не може сїй штуці, що безпорадно порушаєть ся на підпорах Ібзенової діялогічної техніки, що раз є надто наглядна, раз знову вповнї тасмна, дати справжньої суцїльности і ясности. Гамсун, визначний епїк, не є драматургом“.

Усе те, що я тут виказав як помилки та недопустимі промахи, з повним правом треба віднести до другої штуки Гамсуна „В путях сатани“. І вона повна драматичних недостач... Перед нами просуваєть ся ряд образів, ряд сцен, які иноді самі про себе мають вартість, є вірним і влучним малюнком, але з огляду на драматичну суцїльність, на її розвиток і розвязку, стоять далеко поза її межами...

З першої дії дізнаємо ся, що збирач старинностей Олександр Блюменшен лаштуєть ся в далеку дорогу до Полудневої Америки, тим то збираєть ся випродати все зібране. Торгуєть ся з купцем Гіслезеном. Годить ся признати, що сей торг — гарний образець. Приходить панї Юліянна Гільова, що колись була співачкою, а опісля вийшла за великого богача-старого, просити любка на іменини свого мужа, що тепер якраз покінчив сїмдесятий рік життя. Блюменшен висміває старого її чоловіка і питаєть ся: „Чом ти подружила ся з тим старим? Тепер бачиш наслідки, сама порожнеча і нещастє. Ну, і багатство, розумієть ся“. „Я думала про будуччину“. „Молода дівчина не повинна робити з себе жертви для будуччини“. „Нї, але старій дівчинї стає се лекше: я була поза тридцяткою. Я ніколи не поклала слави в тому, аби бути дурною, тим то взяла Гіля. Я навчила ся на сценї, по тінгельтанглях і Varietés цілого світа, що менї не давав даром ніхто цвіти. Отже я хотїла зробити перемїну. Тепер купую я собі сама свої цвіти. Звідую ся лише, що коштує і плачу гроші. Опісля сїдаю знову на свій віз. Значить, се не є мій питомий віз, але дорожка“. Зазначує, що хотїла намовити чоловіка, аби купив село, бо могла би відважнїйше туди виїзджати на любовні сходини, а тепер, коли Блюменшен покидає край, се купно безпотрібне. Блюменшен говорить їй, що не зважає на нікого, лише на себе, „я се я, користолюбний і міцний самолюб“. Юліянна докоряє йому, що він теж для інтересу заручив ся з панночкою Фанною Норманівною, донькою багатого купця, а її як старшу полишає... Входить Петро Баст, власник великих плянтацій в Аргентинї. Він хочезабрати туди Блюменшена. Розмовляють оба про Юліяну, яка відійшла до иншої кімнати. По хвилї Юліянна повертає, зазнайомлюєть ся з Бастом, вислухує радо компліментів і запрошує його теж на іменини. Блюменшен велить їй вважати на чоловіка, аби дитина-старий не простудила ся... Зявляєть ся тут теж і суджена Блюменшена, аби їх запросити до своїх родичів. Суд-

женин пояснив, що нині вони мусять бути у п. Гілл. Баст відвозить автомобілем панну Норманівну до дому, хоть Блюменшен не радий сьому.

Друга дія змальовує нам зібраних гостей на іменинах п. Гілла: Блюменшена, його товариша лейтенанта Линума, набоба Баста, Юліяну, Фредрікзена, „великого музика, що колись акомпаніював Юліяні на сцені“, і самого господаря. Осередком сеї гостини являється Юліяна. Біля неї кружляють усі. Маємо тут широку характеристику введених осіб, головню Юліяни і Блюменшена, а жадної акції. Характеристика п. Гілла вельми слаба і неімовірна. Всі залицяють ся до його жінки відкрито, без обиняків, а Гілле, мов квадратний туман, не бачить сього. Жінка дрібним словом задурманить, упевнить старого, а сей вдоволений і увірений, що вона найневинніша й найвеличнійша його подруга. Се мабуть унікат між старими мужами, що мають молоду жінку, аби так сліпо завірив ся на неї й був так безпечний її вірности... Гілле змальований, як катеринка, як машина. Що Юліяна накрутить, се творить він. Велить вона йому спати, іде спати, велить гроші дати, він дав, велить бавити ся на боці, далеко від неї, він забавляється на відокремленому місці...

Гілле лише на хвилинку являється до гостей, а нанайбільше просиджує зі своїм кривим, інші пють, балакають, сперечаються, договоряються собі, або проходжують ся по огороді. Лейтнант поводить ся грубовато з Бастом, а навіть викликає його на двобій, бо сей відвіз до дому панну Норманівну, до якої він починає залицятися. Блюменшен дав йому дозвіл. Він і по його відїзді буде мати її в своїй опіці... Линум крутиться теж і біля Юліяни, а вона знову звертає чималу увагу на Баста, який колись вельми інтересував ся нею, а Юліяна ним. Жили в близьких, інтимних відношеннях, як видко з деяких натяків. Не подобається се й Блюменшену, що Юліяна повертає сюди свої залицяння. Витворюється ся душна атмосфера з грубим, маркантним, сексуальним підкладом. Розбурхана змисловими, повими пристрастями Юліяна кидається на всі боки...

Юліяна нарікає перед Бастом, що літа проминають швидко, що з тим не може погодити ся, бо й коханці приходять що раз гірші, старші. „На долину сходимо всі — з літами“, каже Баст. „Сумно. Ні, ми не хочемо резигнувати і на се всміхати ся, ні, ми не повинні про се знати. Адже ми ще маємо перед собою багато, багато лїт, ну, і як нам вони мають проходити? Я з свого боку не хочу вмирати. Я лише хочу любити горячо життя і не вмирати ніколи. Так, хочу сього. Я не повинна ще йти в долину, не повинен теж прийти гірший... Олександр не злий. О, ні, він найвисший зі всіх, зі всіх. Так, до вас, любчику, до вас — ах, ви не можете сього розуміти добре, говорю так конфу-

зійно". Бачить, що життя проминає, що заглядає старість, що коханці розходять ся, тим то витворює штучну красу лица, підмальовуєть ся і пролітає від одного мушчини до другого, аби його міцно привязати до себе. А їй потрібно здорового, кренкого мушчини... Такий Блюменшен. „Він має страшні сили в раменах, у сталевих раменах“ Баст звертає їй увагу, що Олександр заручений з панною Норманівною. Се трохи їй не по нутру, але вона потішаєть ся тим, що до судженої залицяєть ся офіцер Лінум. На се надходить Блюменшен і лейтнант, а Баст підійшов до кабінету п. Гіля. Блюменшен говорить: „Я лихий на сього старого, сивого чоловіка. Ви повинні вже вдоволити ся одним старцем. Чого він хоче від вас? Невже він прийшов гріти свої руки в ваших? Чи і сього другого старця нині іменини?“ „Не говоріть увесь час про старця“. „Геть з ними до чорта!“ Але Юліянина не бере трагічно його задрих, гнівних висловів. Вона сміючи ся, каже: „Боже, що за ослича худоба жінка!“ „Так, се вона“. „Слухай Олександр, ти говориш, що він старий? Він трохи сивий, але старий? Мертві очі? Як ви помиляєте ся“. „Добре, бороніть його, беріть його, коли хочете“. „Коли б я лише дістала його“. „Ви дразните мене, аби мене ще більше“... „То не їдь до Полудневої Америки“. „Не інтересуйте ся мною“. „Добре. Я наклоню набоба, аби полишив ся“. „Ви повинні казати в сїм тепер їхати“. Зазначусь, що вона повинна від тепер пробувати лише в товаристві дорослої доньки, а більше у пічийому.

По скінченій грі в шахи пішов Гіле спати, а Баст попросив усіх разом з Юліяною до себе до готелю. Відїхали його автомобілем.

Третя дія. Гарна, прешинна зала в готелі. Рясні світла. Музика. Баст післав по панну Норманівну. Замовив теж гарні цвіти, які вручив панні Норманівні і пані Гілевій. Ведуть ся часті притики і злові договорування між Бастом і лейтнантом. Судженій робить ся нїяково в тому товаристві, коли прислухуєть ся розмовам присутних. Юліянина просить Баста, щоб тут до залі міг увійти Фредрікзен. Увіходить. Юліянина розсипаєть ся з кокетними похвалами для його гри, намовляє його пити шампана, від чого він не відмовляєть ся. Фредрікзен, оповідає широко про свою місію грати скрахованим та збанкротованим морально і матеріально людьцям, яких доля на його таки очах скидала з вершин до найнищих низин... Між сїм Баст говорить до панни Норманівної: „Що за смакоту, якій не має рівні, може мати молода дівчина; нічо в цілому життю не зрівняєть ся з молодого дівчиною“. Хвалить руське її волоссе. Се подразнює судженого, а панна промовляє несміливо: „Нї, ви се так — я вповні тут збентежена. Одначе сей вечір так примамливий“. Лейтнант пригадає про двобій, а Юліянина намовляє Фредрікзена пити. Він оповідає їй далі про свої рефлексії, викликані людськими нещастя-

ми". „Склянка, музика, життя, смерть і щось таке, ге-ге-ге"! Натякає про давню славу і про теперішнє життя. „О, в життю багато радощів, але не множного рода. Радість є все одна і сама та, вона ніколи не ріжна. Ми всі на дорозі до шафота". Залицяння Баста до панни Норманівної збентежили Юліянну. Стала говорити гнівно про поцілунки, яких вона забороняє сього вечора. Між присутними замішанне. Панна не знає, що чинити з собою? „Чи я вас поцілував, питається Баст, кажіть?" „Міцно. Се було, коли ми їхали сюди. Ви думали, що се одна з дівчат". На се посипали ся різні уваги з боку Блюменшена і Баста. Вона слухає й неслухає сього, йде відчиняє двері, кличе Фредрікзена, аби акомпаніював, а вона буде співати; просить його, аби пригадав їй одну з пісень, які вона співала колись. „Ся про ваші ноги—була така що поривала". „Так? Але ж я тисяч разів співала про свої рамена, ноги й груди, котру думаєте? Научіть мене знову слів". Піднімає трохи сукню і співає разом з Фредрікзеном. Він пригадує їй доволі соромицьку пісню й співає. Коли вислухала, заговорила: „Ми не повинні співати про мої ноги, Фредрікзене, ходіть, тут маєте склянку. Пийте"! Баст просить, аби заспівала про „Доньки Єрусалима", нагадав їй про її світлу минулість. Давні спомини зринають перед нею і розжалоблюють її. Вона говорить жалібно: „Юліянно! Так? — Де ти? — Я не є — не є ніде більше. — Всі знали де ти була, хто знає се тепер? — Ніхто не знає сього тепер. Королево Юліянно, пригадуєш собі всіх, що стукали до твоїх дверей? — Так я пригадую собі їх. А де-які мали великі корони на своїх возах, молодий паша мав золоте човно: Най буде се твоє! сказав молодий паша. Він мав замок, туди мандрували ми, мав чудову файку з дорогими каміннями на ній: Най буде вона твоя! сказав молодий паша! А кілька літ пізнійше, сто літ пізнійше, так тисячу літ — тепер стою тут. — О, королево Юліянно! — Так? — чого хочеш? — Хочу — чого хочу, питаєш ся? Не хочу пустувати! Ніколи"! Плаче. Всі з напруженнєм слухали її рефлексій. Баст почав успокоювати, припровадив панну Норманівну, аби розмовляли обі. Вона розраджувала її. Баст прикликав Негра і звелів йому принести змию. „Ви стоїте тут і потішаєте мене? говорить Юліянна до Норманівни. Дитинко, дитинко, потішаєте мене? Чому? Потішаєте королівську Юліанну задля одного пана? Дитинко! Ви такі молоді, я заздощу вам, ви русяві і солодкі". Слуга приносить змию в скляній скрині, ставляє на долівці і віддаляється. Юліянна не звертає уваги на се, але вкладає перстень на палець панни. Ся не хоче прийняти. Опісля проводить її до скляної скрині. Нараз відсуває дверцята, кидається на Норманівну, похиляє стиснені її руки що раз низше. Панна кричить. Позбігали ся присутні, прибіг і Баст, указує на небезпеку, глядає револьвера, ніхто не подає

йому, відтручує жінки, бере капелюх і капелюхом вкидає змію до скрині. Звертаєть ся до панни Норманівної і звідуєть ся, чи не вкусила її змія? Ні, „Ні, думаю, що ні“. Запитав ся усіх, чи не вкушений хто? Опісля звідував ся, хто відчинив скриню? „Я вчинила се“, відповідає Юліянна. Змія вкусила Баста в праву руку. Велить слугі, коли жінки віддалили ся, відстрілити вкушений палець. Слуга дивить ся і говорить, що вже за пізно. Ляйтнант натякає цинічно, що тепер добра нагода до поррахунку... Баст згоджуєть ся на се, бере револьвер лівою рукою. Ляйтнант заважає се і не хоче на се пристати. Баст пояснює йому, що тут не має жадного насміху, тільки права рука хора. „Я зажду, аж виздоровієте“. Пані Гілева забрала Блюменшена і його сужену до себе.

Як бачимо, третя дія не посунула драматичного розвитку ані на крок далі. Се відірвані сцени, які вже навіть до характеристики, зображенної в двох попередніх діях, не дають нічогоісінько нового, а навпаки накопиченням самих поганих рисів викликають у читача, а мабуть і в видця, обридженне. Дещо тут і неправдоподібне. Поведенне панни Норманівної по сьому страшному вчинкови, який хотіла Юліянна вчинити супроти неї, дивне. Вона так заховуєть ся супроти своєї соперниці, немов би не стало ся нічого, а навіть зважуєть ся їхати разом з нею до її дому. Дивне, а радше скандальне поведенне в цілій тій справі Блюменшена. Вчинок Юліянни супроти його судженої не зробив на йому жадного вражіння... Він не обороняє її перед небезпекою, а опісля холодно, рівнодушно заявляє їй, що муєть бути в домі пані Гілевої.

Автор мабуть сам відчував неімовірність у поведенню згаданих осіб, коли в четвертій дії прийшли неясні оправдування з боку Юліянни і Блюменшена. Прецінь сама панна Норманівна була сього переконання, що вона хотіла „забрати її з дороги“, а тут вірить майже голословному запереченню. Взагалі панна Норманівна і старий Гіле змальовані як дурні та недосвідні діти. Але вона таки орієнтуєть ся в ситуації, як дурні та недосвідні діти. Але вона таки орієнтуєть ся в ситуації, бо чудуєть ся, з якої причини суджений і Юліянна тикають собі? Чудуєть ся далі, звідки в його детальне знанне розкладу помешкання? На всі ті запити маємо слабе умотивуванне від рафінованої Юліянни, що буцім то панну Норманівну іще „не обробило життя“, тим то можна її будь чим задурманювати. Панна Норманівна повірила швидко заперечуванню Юліянни, кинула ся в її обійми, стала міцно пригортати, а ся з заздростю на її молодість і на се, що вона суджена її коханця, аж горить і згїрдно, цинічно шуткує собі з неї, чи з її недосвіду. Стараєть ся докладно провірити завдаваними запитами, чи Норманівна почуває теж де що й до Баста? Опісля звертає увагу не своє обличче: „Повне плям, кажете. Я колись була акурат так молода і свіжа в лиці, як ви тепер. О, але й ви колись теж будете мати повно плям. Адже ми всі йдемо на шафот,

ля говорить Фредрікзен... Так, нема жадного сумніву, що Баст схильний до вас. Ви не потрібусте стидати ся сього". Прийшов лейтнант і звістив, що Баст у шпиталі. Норманівна звідувала ся, чи є надія вратувати хорого? "Він вас таки усе интересує"? була відповідь. Приходить Гіле і оповідає, що він цілий час сидів та думав, що його гості померли в огороді. Юліянна оповідає спокійно чоловікови, що Баста вкусила змята що він уже в шпиталі. Старий звертає їй увагу, що вона сю звістку повинна була трохи обережнійше подати, бо він полюбив його, тим то се для його важна і болюча річ; по хвилі виявлює свій секрет, що закунив масток; хотів розповідати про всі подробиці, але Юліянна попросила його відложити се на пізнійше, бо їй було в голові що инше... Коли всі повіддаювали ся, Юліянна кинула ся до землі перед Блюменшеном. "Хочу всім показати, що я люблю тебе. Бо й так наблизив ся кінець". "Що маю сказати на се? Все в своїому часі мушу справді виповісти. Але ми тут не самі". Юліянна запевняє його, що вона в нічому не змінила ся, що не може без нього жити, що вона не з тих, які промінують; зазначує, що він колись теж був такий, що свої очі звертав лише на неї, що сам дотик її був йому не висказаним щастем; вона не тратить надії, що все минуле поверне; не вона полишала, але другі покидали її та промінювали. "Я повинна стати жінкою мого любка, сим повинна була я бути: але дурновато почало ся, короною на дверях повозу. І від тоді все йде навпаки, бо розпочало ся так. А тепер ідеш ти, а ти останній". Оповідає, як вони сварили ся, а опісля поєднували ся солодко. "Чи можу нині ввечір прийти до тебе"? "Що, до мене? Я не маю навіть крісла дома?" "Хочу розпрощати ся з тобою — ще один-однісенький раз. Нині не був добрий день для мене, лише злий. Чому я не могла нині ввечері бути єдиною жінчиною для тебе? Я не зношу інших жінок у світі, аби Бог хотів усіх умертвити і знищити! Я така зазра, Олександрє, що ставала б на пальці і кричала на інші жінки, чого вони хочуть між нами. Я зазра на всіх людей, на старців і дітей, не тямлю ся. І не лише нині, так усе, кождісінького дня". "О, забудеш. Адже ти вийшла заміж". "Ти відай хотів, аби я була до сього ще й дурна". Вона так зазра, що друга жінка не може дістати від його ані усміху, ані слова... Блюменшен говорить їй, що він нині за її поведенне червонів ся по самі вуха. "Я знаю, що роблю багато дурного". "Але твоя щодрість до всіх". "Ні, Олександрє, не так. Я єствую тільки для тебе". "Так, ге-ге-ге. Але ти в ході дала поцілувати ся і виговорила ся до набоба, що він сконфіскував тебе зі шкурою й волосєм". "Там, але ти повинен знати, як він... як швидко стало ся се. Він поцілував мене майже так, як ти. Ні, не так, але..." "Я не можу заперечити, похиляю ся перед твоїм знанєм. Зрештою пригадуєш ти

собі, як ти нині у вечері виступила. Прикладом, як зоологічна була ти, коли прийшло се звіря Негрів. А як ти піднесла сукню і танцювала з сим нужденням Фредрікзеном“. „Я вчинила се, я піднесла сукню? Так, але певно не високо, пригадую собі, що я постановила зробити мало що. Але натурально було се безрозумно“. „Ні, а опісля сей істеричний напад, який дістала ти. Себе назвала ти сама: королева Юліанна!“ Вона признаєть ся до вини і подає, що се спричинив готель, повітре, запах на сходах, старий дим цигарів; вона вповні поправила ся, від коли вийшла заміж, певна сього, що не підносила високо сукні. Для коханця було доволі самого зазначення й натяку, що вона знала колись Фредрікзена. Він був би не прийшов сюди, але жде післанця. „Прошу тебе, прости мені“. Коли служниця звістила, що хтось прийшов, Блюменшен думав, що се Федрікзен приходить по обіцяні Юліяною річи, тим то затремтів з обурення та заздрости. Втихомирив ся, коли принесли файку, великої вартости, яка була між проданими його збірками. Юліяна зазначає, що тепер не потрібує їхати до Аргентинії, бо буде мати великі гроші за дорогоцінну файку. Але він хоче вирвати ся звідси. Приходить суджена і ляйтнант, звіщають, що Баст уже небіжчик. Ляйтнант з великої втіхи задля сеї смерти запиваєть ся вином. І Блюменшен говорить над свіжим трупом, що се був „поганий Індієць“. „Ститай ся, Олексадре“, каже Юліяна. Блюменшен хоче відходити; затримує його Юліанна, аби порозумів ся з Гіслезеном. Купець говорить йому, що між річами немає файки, яка є в списі. Блюменшен повідає, що й не буде, бо файка коштує не двадцять п'ять корон, але стільки тисячів. „То мушу вас заскаржити“. Стали сперечати ся, а вкінці Блюменшен заявив крепко, що не відаєть файки. Стали знову договорювати собі. Блюменшен каже, аби забирав ся, бо викине його, ще має сильні руки. Купець говорить спокійно: „Отже я покличу сюди паню Гілеву. Міцнійших раменів, ніж її, я не потрібую, аби успокоїти ваші“. „Що“? „Се рамена, які знаєте ви, вона носила вас у сих раменах. Годувала вас, одівала, торгувала з вами старинностями. Я був лише посередник. Я продавав вам річ за шість корон, тоді відкуповував її за пятьдесят. Розумієть ся, се було на рахунок пані Гілевої“. „Ні, що се все має бути“? говорить суджена. „Самі брехні! каже Блюменшен. Прецінь ти не повіриш — здурилась“? „Натурально кожде слово правдиве. Ви не маєте жадного иншого виходу, як заперечити“. „Тепер маю инший вихід: за двері“. Купець відчиняє двері і кличе Гілеву. Блюменшен говорить, що Гіслезен виявлює якісь секрети. „Він змусив мене до сього“. „Я чую, що ви зімною торгували старинностями — з ним там як посередником, тільки аби мені дати щоденний хліб“. „Зважаєте ся се заперечувати? Отже я маю де-які докази“. „Пан Блюменшен не знав про се, я сама

поношу цілу провину". „Він знав про се, пані Гілева". „Ні, повідаю. Та борони ся, Олександрє, не чуєш, що говорить сей чоловік"? „Я маю більше доказів, що повинні вийти на світло дня". „Тепер повинні ви вийти, що зроблю перед вашими всіма очима (Бере банкноти і кидає їх на стіл). Се славні три тисячі, які я одержав нині від Юліанни... прошу дуже!" Збентеженне. Суджена йде до дому, але попереду кладе два перстні на столі: „По одному для кожного з вас". Блюменшен став нарікати на всіх, що вивадили його в „сю гарну історію", головно на ляйтнанта, що не промовив ані одного слова в його обороні, а прецінь він робив приготування, щоб його суджена полишила ся йому... Ляйтнант по сьому докорі розпрощав ся з Гілевою і вийшов. По його відході проніс ся гук вистрілу з огороду. Гіслезен домагав ся файки, а в противному разі загрозив сировадженем поліції. Тоді Юліяна заявляє: „Се моя вина, я прийшла з файкою до його, я мала її з собою і полишила її там, се моя файка". „Гм, ласкава пані! Се инша річ". „Я дістала її від панші. Файка не належить до жадного з панів, але мені". Вона просила купця, аби не робив шуму, бож він зробив добрий інтерес, продаючи маєтки її чоловікови. Купець віддалив ся. Блюменшен став просити Юліяну, аби вона дала йому сю файку. „Ні, жадним робом. Я не дурна". „Я теж ні". Бере файку і тягне до себе. „Не робіть сього. Перестерігаю вас". Він на се закидає їй, що вона хотіла відобрати життє його судженій, випускаючи змію, натякає при тому про поліцію, суд... Юліяна чуючи се, падає на крісло. Блюменшен каже: „На що поліції і суду? жадного скандалу! Ви не одержите більше нічого від мене. Добраніч". Приходить її чоловік зі своїм кривним і Гіслезеном. Жінка говорить, що вже відійшли всі; не прощали ся з ним, аби не перешкоджувати в інтересах... Відійшли й сї. Тепер старий став нараджувати ся з Юліяною, що купети, чи автомобіль, чи віз і коні, аби доїздити до набутих посілостей? Врадили не купувати автомобіля. По сій нараді пішов старий спати. Зявляєть ся Фредрікзен по обіцяні річі. Починає шуткувати. Юліяна смієть ся. Йде оповіданне про укушення Баста. Вона подає йому шампана і каже: „Нищу всіх. Іду в долину—в долину". „О, як довго живе ви, пані Юліяно, так довго о к р у ж а ю т ь вас нові приятелі. Для вас не буду мусіти ніколи грати мойого вальса". Подає йому ще пити. „З сього можу трохи тішити ся". Говорить їй компліменти. Вона оповідає йому про закупно дїбр, та що глядає відповідного візника. Фредрікзен відповідає, що там у кухні стоїть якийсь післанець; звістив її теж про смерть ляйтнанта. „І в нашому огороді, говорить Юліяна, де видять се всі люде. Отже маємо скандал!" Фредрікзен пояснює, що трупа не бачив ніхто, бо за його заходом забрала піліція. „Я був би радо заграв йому свойого вальса, але не оплатило ся, бо він

уже був камінно-мертвий". Юліянна просила його, аби полишив ся довше в неї; він був би вволив її волю, але з огляду на післанця, що ждав у кухні, відійшов до дому. Тепер увиходить слуга Баста і заявляє, що приносить останній привіт свого пана для Юліянни, а з привітом передає й самого себе на услуги. Юліянна приймає його дуже радо...

Така розвязка сього спектаклю... Важніші недостачі зазначував я на своєму місці, а на закінченне подаю се: Попереду усього нагромаджено тут чимало матеріялу, з яким автор не міг дати собі ради. Правда й се, що призбираний матеріял більш придалий на кримінальний роман, ніж на драматичний твір. Маю вражінне, що автор не мав ясно означеної мети, ані ясно визначеного місця, з якого би починала ся дорога до неї, а до того розвернуло ся дуже багато шляхів, так що й сама мета згубила ся. Є тут щось з „Небезпечного віку“ (Den farlige Alder) Каріні Міхаеліс, на се вказують проголошувані рефлексії Юліянни, то знову висуваєть ся на перше місце хороблива, змислова, сексуальна пристрасть, яка теж стоїть у деякому звязку з сим „небезпечним віком“, а радше є його впливом. Одначе автор не сповнив ані одного, ані друго завдання, а радше не міг сповнити, бо не має драматичного талану. Ціла штука сходить понайбільше на довгу балаканку без належного психологічного умотивовання. А до того тут самі чорні, темні характери, тим то й вчинки їх темні, погані, а що трохи здаєть ся бути ліпшим, яснійшим, се знову дурне, тумановате, неповоружне... Задля сього невідповідно дібраного матеріялу автор не міг віднайти драматичної неминучости, яка кермувала б розвитком подій.

Деякі річи викличуть усміх навіть у безкритичного читача, або видця. Маю на думці самогубство лейтнанта в огороді п. Гіля. Проніс ся перед вікнами гук вистрілу, а присутні в комнаті не звертають на се найменшої уваги, балакають собі далі. Опісля приходить Фредрікзен і звіщає про самогубство лейтнанта. Юліянна лякаєть ся скандалу. На се подає Фредрікзен клясичне успокоєнне: „Ніхто не видів сього, ані одна душа. Коли прийшов я, почув вистріл, зазираю, було темно і неосвічено; він сидів там добре, просто як свічка, тільки похилив голову. Тоді я намовив поліцаю, щоб забрав його до воза“. „О, дякую, Фредрікзене, вам належить ся чимала подяка“, говорить Юліянна. Чи Юліянна і Фредрікзен певні, що коли поліцай забрав лейтнанта, то вже справа доходування що до самогубства покінчена та всякі сліди затерті і не буде скандалу? Адже поліцай мусів звістити своїм зверхникам, де вчинило ся самогубство, тим то ще не виключений скандал... Питанне теж, чи поліцай так тихо і без гомону забрав з темноти самогубця? Так розважні особи, як Юліянна і Фредрікзен, мусіли мабуть мати більше льогіки у своїх мізках, ніж тут нам показано... А до того всього не подана ясна

причина самогубства. Слабкий докір Блюменшена, що він не ставав у його обороні, мабуть не вистарчає до такого страшного кроку. З рештою лейтнант знав, від якого чоловіка, з якими етичними вартостями, походив сей докір. Та і сам він пишаєть ся весь час сими прикметами, що й його товариство. Де ж сей головний чинник, що заважив так міцно на його життю? Невже се, що панна Норманівна не стала його підложницею? Міг іще трібувати щастя... Взагалі особа лейтнанта являєть ся якоюсь безпотрібною прищипкою, так принаймні виходить з усього представлення. Навіть головна пружина драми, себ-то проєктований виїзд Блюменшена до Аргентинії, не має належного умотивовання. Вибираєть ся глядати майна в далеку країну, а полишає се, що під руками, не робить старань та заходів, не заслугуєть ся гарним поведенням, абж дістати велике віно від Нормана... Таких промахів у мотивованню сих сексуальних істерій можна подати й більше, та я залишаю се, а зазначую, що оба, обговорювані мною драматичні твори Гамсуна, треба вважати за втераний плід...

В. ТАРНОГРАДСЬКИЙ.

В степу одинока могила,
Над нею тополя сумна;
Кого у безлюддю ти вкрила,
Про кого в імлі спомина?
І бідну я бачу хатину;
Зітха твоя мати бліда...
Калина схилилась край тину,
За вікнами вітер рида. —
Трава похилилась од жалю,
Як в степ ти виходив з села...
Сліди твої вкрила печалю
Вечірняя, сивая мла.
Пітьма на долинах лежала,
Чуть місяць з імлі погляда —
Заплакала, — як провозала
Дружина твоя молода.

Пішов ти по кращую долю —
Рожевая гасла зоря...
І довго стояла у полю
Зітха твоя мати стара...
І довго, зітхаючи, буде
Тебе виглядати... Дарма!
Твої одинокії груди
Вже вічная вкрила пітьма...
І виплаче яснії очи
Дружина твоя молода, —
Одна, — серед дня й серед ночи
До дому тебе вигляда
.....
І довго стояв я у полю —
І сумно про щось споминав...
І вітер високу тополю
В широкім степу нагинав.